

Een schandalige penning:

Nieuwe perspectieven op een propagandastuk uit de collectie van Wilhelm II

Marit de Wit

Deze bronzen penning uit 1920 met obscene en racistische afbeeldingen wekt afschuw op, maar is het waard om langer te bekijken en bevragen. Het geeft inkijk in de onzekere tijden na de Eerste Wereldoorlog en hoe het was om in die periode Frans koloniale soldaat in het naoorlogse Duitsland te zijn.

zwart te zijn in Duitsland. Na het Verdrag van Versailles was Duitsland geen koloniale grootmacht meer, maar koloniale en racistische beeldentaal was nog volop aanwezig. Deze penning uit de collectie van Wilhelm II is daar een voorbeeld van. Hij ontving de penning van een frequente bezoeker van Huis Doorn, Cornelis Jan baron van Tuyll van Serooskerken, burgemeester van Zeist. Soortgelijke satirische penningen genoten grote populariteit tijdens de Eerste Wereldoorlog en het Interbellum. Vooral in Duitsland produceerden kunstenaars en ambachtslieden ze in grote getalen. De meest actieve medaillemaker was Karl Goetz. Hij ontwierp 650 penningen tijdens zijn carrière en stond bekend om zijn scherpe commentaar op de geallieerden en op politieke figuren als keizer Wilhelm II. Zijn penningen reflecteerden emoties die heersten in deze onrustige periode en gaven vorm aan nationalistische mythes, ook over zwarte personen.ⁱ

Een racistische propagandacampagne

Eén zo'n mythe was de propagandacampagne de 'schwarze Schmach am Rhein'. Tijdens de Eerste Wereldoorlog liet Frankrijk Afrikaanse koloniale troepen vechten in Europa. Na de Duitse overgave stationeerde Frankrijk soldaten afkomstig uit landen als Senegal, Tunesië, Madagaskar, Algerije en Marokko in het Rijnlandgebied. De aanwezigheid van zwarte militairen leidde tot een grote haatcampagne die gedeeltelijk gestimuleerd werd door de Duitse overheid.ⁱⁱ De propagandistische pamfletten, affiches, redevoeringen, romans, films en populaire penningen zoals deze schilderden zwarte mannen af als een acuut gevaar voor Duitse vrouwen en kinderen in het Rijnland. Sterker nog, ze vormden een bedreiging voor de Duitse natie en het hele 'witte ras'. De ongegronde verhalen over het massale seksuele misbruik door Afrikaanse mannen zorgde voor veel ophef in en buiten Duitsland. Ook in Nederland riepen verschillende bonden op tot actie tegen de 'zwarte schande'.ⁱⁱⁱ

Het doel van een propagandastuk als deze penning was om Frankrijk in diskrediet te brengen en sympathie op te wekken voor Duitsland. Goetz doet dat met deze penning door

Frankrijk af te beelden als een zwarte soldaat en Duitsland als een hulpeloze en onteerde, geketende witte vrouw. Hij maakt gebruik van racistische en nationalistische ideologieën en vormgeving om aan te sluiten bij de belevingswereld van Duitse burgers. ‘Die Wacht am Rhein’ verwijst naar een volkslied voor Zuid-Duitsland met anti-Franse sentimenten.^{iv} Goetz levert kritiek op Frankrijk door de kreet ‘liberté, égalité, fraternité’ te koppelen aan een racistisch karikatuur van een koloniale soldaat. Wellicht doelt hij erop dat Frankrijk te ver gaat met haar overtuigingen door zwarte mensen gelijk te stellen aan witte Europeanen waardoor er groot onrecht is in Duitsland. De pornografische vormgeving aan de keerzijde van de penning past bij het karakter van de propagandacampagne dat inspeelde op een wijdverbreid idee over zwarte mannelijke seksualiteit. De vrouw is afgebeeld als duidelijk slachtoffer van de seksuele agressie, doordat ze is vastgebonden aan een gehelmde fallus. Ze stelt Lorelei voor, een personificatie van de Rijn, te herkennen aan haar harp. Het alziend oog maakt duidelijk dat deze ‘schwarze Schande’ niet onbestraft zal blijven.

Wilhelm II sprak zich 1928 in een interview in een Amerikaanse krant uit over de ‘zwarte schande’. ‘The employment of colored men by whites against whites on European soil was a crime against the white race, a crime against humanity. It was also a crime against the colored troops. It was an act of political lunacy surpassed only by the Peace Treaty of Versailles.’^v Het hele witte ras zou gezichtsverlies leiden doordat Frankrijk raciale hiërarchieën negeerde. Wilhelm noemt ook rassenvermenging als een gevaar: ‘The progress of the human development is not advanced by a free mixing of the races. On the contrary, it is safeguarded by their conscious and deliberate separation.’^{vi} Met zijn uitspraken sluit Wilhelm aan bij de gangbare rassentheorieën. Het verdelen van mensen in biologisch bepaalde ‘rassen’ maakte het haast ondenkbaar dat Europeanen zwart konden zijn. Dit gaat echter voorbij aan de realiteit dat er al zwarte mensen in Duitsland woonden.

Koloniale denkbeelden en zwart Duits bewustzijn

In Nederland kwam er een verbod op de ‘onvriendelijke medaille’ omdat het ‘een beleedigend karakter draagt voor de regering eener bevriende mogendheid, nml. voor de Fransche.’^{vii} Het feit dat de Nederlandse overheid zich uitsprak tegen de penning laat zien dat het voorwerp en de campagne wijdverspreid was. Opvallend is dat de beeltenis als schadelijk voor Frankrijk wordt gezien, maar niet voor zwarte mensen. Door de campagne ondervonden zij meer discriminatie. De in Kameroen geboren Duitse acteur Louis Brody (Bebe Mpressa) schreef een brief vanuit *des afrikanischen Hilfsvereins* en riep daarin Duitsers op om hun zwarte landgenoten met respect te behandelen. De aanleiding was een gewelddadige aanval op een zwarte Duitser die werd aangezien als Franse koloniale soldaat.^{viii} Zijn brief werd in de krant gepubliceerd, maar ook in een pamflet dat de aantijgingen tegen de koloniale soldaten weerlegde. Het pamflet was vooral bedoeld om Frankrijks naam te zuiveren, maar bood zwarte belangengroepen de mogelijkheid zich uit te spreken tegen de haatcampagne. De Bond van Surinamers in Nederland stelde dat de campagne zorgde voor gevaarlijke rassenhaat.^{ix}

Louis Brody maakte in zijn oproep een duidelijk onderscheid tussen de soldaten in bezet gebied en zwarte Duitse onderdanen. Hij maakt gebruik van de ‘loyale askari-mythe’, een beeld van Duitse koloniale soldaten dat zeer populair was na de oorlog. Duitsers konden de Afrikaanse soldaten die vchten voor de Duitse koloniën gebruiken om de legitimiteit van hun heerschappij te bewijzen.^x Net zoals de ‘zwarte schande’ diende deze mythe om het vernederde

Duitsland een gevoel van rechtschapenheid te geven. In de realiteit is het echter niet helemaal waar dat Duitsland geen mensen van kleur onderdeel liet zijn van het leger in Europa. Een bijzonder voorbeeld van een zwarte Duitser in het leger is Elo Wilhelm Sambo. Hij werd op 1 april 1885 geboren in Yaoundé in Kameroen en op zesjarige leeftijd meegenomen naar Duitsland. Hij werd petekind van Wilhelm II, waardoor hij zijn tweede naam kreeg. Er is weinig bekend over zijn relatie met de keizer. Hij was paukenist in het leger en vocht tijdens de Eerste Wereldoorlog aan het Westfront in Frankrijk en later aan het Oostfront, waar hij gewond raakte. Na zijn militaire carrière werkte hij een tijdje als kok in het restaurant van Albin Middendorf, een persoonlijke vriend van Eitel Friedrich van Pruisen, zoon van Wilhelm II. Middendorf liet in 1927 een schilderij van Sambo maken door Fritz Grottemeyer. Grottemeyer werkte voorheen als schilder in koloniaal Duitsland. Grottemeyer beeldde Sambo heroïsch af op zijn paard, een groot verschil met de verbeeldingen van zwarte soldaten van Franse kant. Uit het Amsterdamse bevolkingsregister is duidelijk dat Sambo in 1932 Nederland bezocht. Het is onbekend of hij destijds contact had met de keizer in ballingschap, maar toen Sambo overleed in 1933 stuurde Wilhelm een krans voor de uitvaart.^{xi}

Het feit dat Wilhelm II een zwart petekind had dat vocht in het Duitse leger tijdens de Eerste Wereldoorlog maakt de penning in zijn collectie nog interessanter. Deze twee dingen lijken haast onverenigbaar. Toch valt het te verklaren vanuit het wereldbeeld dat de ex-keizer had. De ‘zwarte schande’ kwam overeen met ideeën over ras die de keizer aanhing. Bovendien gaf het hem een manier om de schuld voor de Duitse nederlaag van zichzelf af te schuiven en neer te leggen bij Frankrijk. De rol die zijn petekind vervulde als paukenist was gebaseerd op een traditie van Afrikaanse muzikanten in het leger als statussymbool.^{xii} Een andere bekende zwarte Duitse militair muzikant was Gustav Sabac el Cher, wiens witte echtgenote een rouwtelegram ontving van keizer Wilhelm na de dood van haar man.^{xiii} Hoewel Wilhelm zich dus sterk uitsprak tegen de inzet van zwarte soldaten in Europa, toonde hij nadrukkelijk respect voor bepaalde zwarte Duitsers. Dit wel zolang ze pasten in bestaande koloniale denkbeelden, zoals de traditie van militaire muzikanten en ‘loyale askari’. Zwarte Duitsers moesten een weg vinden in een land waar ze geconfronteerd werden met haatcampagnes als de ‘zwarte schande’ en konden dit onder meer doen door gebruik te maken van die koloniale beelden. Het samenkomen van zwarte belangengroepen als reactie op propaganda zoals de penning van Karl Goetz toont een vroeg voorbeeld van zwart Duits bewustzijn dat vanaf de jaren ’60 in de ‘Black Germany’ beweging toe zou nemen.

De interactieve versie is te bekijken via deze link:

https://www.canva.com/design/DAFQm7kTvr0/mxddYvyQTFxe6cgLAbeLcg/view?utm_content=DAFQm7kTvr0&utm_campaign=designshare&utm_medium=link2&utm_source=sharebutton

Mogelijke interessante afbeeldingen voor de tentoonstelling

Gustav Sabac el Cher

Elo Wilhelm Sambo

Grotemeyer

Literatuur

- Ayim, May, Katharina Oguntoye, en Dagmar Schultz. *Farbe bekennen: afro-deutsche Frauen auf den Spuren ihrer Geschichte* (Berlijn 1986).
- Bechhaus-Gerst, Marianne en Reinhard Klein-Arendt (red.), *Die (koloniale) Begegnung: AfrikanerInnen in Deutschland 1880-1945, Deutsche in Afrika 1880-1918* (Frankfurt am Main 2003).
- Bechhaus-Gerst, Marianne en Sunna Gieseke (red.), *Koloniale und postkoloniale Konstruktionen von Afrika und Menschen afrikanischer Herkunft in der deutschen Alltagskultur* (Frankfurt am Main 2006).
- Bechhaus-Gerst, Marianne, 'Wilhelm Elo Sambo – Patenkind des Kaisers und Blauer Funke', in: Marianne Bechhaus-Gerst en Anna-Kathrin Horstmann (red.), *Köln und der deutsche Kolonialismus: Eine Spurensuche* (Keulen 2013) 175-177.
- Blackshire-Belay, Carol, *The African-German Experience: Critical Essays* (Westport 1996).
- Boonstra, John, 'Women's Honour and the Black Shame: Coloured Frenchmen and Respectable Comportment in the Post-World War I Occupied Rhineland' 33 *German History* 4 (2015), 546–69.
- El-Tayeb, Fatima, "'Blood Is a Very Special Juice": Racialized Bodies and Citizenship in Twentieth-Century Germany' 44 *International Review of Social History* 7 (1999), 149–69.
- El-Tayeb, Fatima, *Schwarze Deutsche: der Diskurs um 'Rasse' und nationale Identität, 1890-1933* (Frankfurt am Main 2001).
- Fitzpatrick, Matthew P., *The Kaiser and the Colonies: Monarchy in the Age of Empire* (Oxford 2022).
- Galen Last, van, Dick, *De Zwarte Schande: Afrikaanse soldaten in Europa 1914-1922* (Amersfoort 2012).
- Harvey, Karen (red.), *History and Material Culture: A student's guide to approaching alternative sources* (New York 2009).
- Heyden, Ulrich van der, en Joachim Zeller. *Kolonialmetropole Berlin: eine Spurensuche* (Berlijn 2002).
- Honeck, Mischa, Martin Klimke, en Anne Kuhlmann-Smirnov (red.), *Germany and the Black Diaspora: Points of Contact, 1250-1914* (New York 2013).
- Howard L. Adelson en Louis L. Snyder, 'Nationalistic Myths in the Weimar Republic: An Iconographic Study', *Museum Notes (American Numismatic Society)* 8 (1958), 189-216.
- Lennox, Sara (red.), *Remapping Black Germany: New Perspectives on Afro-German History, Politics, and Culture* (Boston 2016).
- Maß, Sandra, 'The 'Volkskörper' in Fear: Gender, Race and Sexuality in the Weimar Republic' in: Luisa Passerini, Liliana Ellena and Alexander C.T. Geppert (red.), *New Dangerous Liaisons* (New York 2010) 233-50.
- Mazón, Patricia M., Reinhild Steingröver, en Russell A. Berman (red.) *Not so Plain as Black and White: Afro-German Culture and History, 1890-2000* (New York 2005).
- Michels, Stefanie, *Schwarze deutsche Kolonialsoldaten: Mehrdeutige Repräsentationsräume und früher Kosmopolitismus in Afrika*, (Bielefeld 2009).
- Pieken, Gorch en Cornelia Kruse, *Preussisches Liebesglück: eine deutsche Familie aus Afrika* (Berlin 2007).

- Plonien, Klaus, 'Germany's River, but not Germany's Border' - The Rhine as a National Myth in Early 19th Century German Literature', *National Identities* 2 (2000) 1, 81-86.
- Robbie, Aitken, en Eve Rosenhaft (red.), *Black Germany: The Making and Unmaking of a Diaspora Community, 1884–1960* (Cambridge 2013).
- Roos, Julia. 'Nationalism, Racism and Propaganda in Early Weimar Germany: Contradictions in the Campaign against the "Black Horror on the Rhine"', *German History* 30 (2012) 1, 45–74.
- Roos, Julia, 'Racist Hysteria to Pragmatic Rapprochement? The German Debate about Rhenish "Occupation Children", 1920–30', *Contemporary European History* 22 (2013) 2, 155–80.
- Roos, Julia, 'Women's Rights, Nationalist Anxiety, and the "Moral" Agenda in the Early Weimar Republic: Revisiting the "Black Horror" Campaign against France's African Occupation Troops', *Central European History* 42 (2009) 3, 473–508.
- Schilling, Britta, 'German Postcolonialism in Four Dimensions: A Historical Perspective', *Postcolonial Studies* 18 (2015) 4, 427-439.
- Wigger, Iris, *The 'Black Horror on the Rhine'* (London 2017).

Eindnoten

-
- ⁱ Howard L. Adelson en Louis L. Snyder, 'Nationalistic Myths in the Weimar Republic: An Iconographic Study', *Museum Notes (American Numismatic Society)* 8 (1958), 189-216, aldaar 215.
- ⁱⁱ Kort historiografie aan de hand van Julia Roos en Iris Wigger uitleggen.
- ⁱⁱⁱ Voorbeelden kranten, internationale bond voor gerechtigheid, vrouwenbond.
- ^{iv} Dick van Galen Last, *De Zwarte Schande: Afrikaanse soldaten in Europa 1914-1922* (Amersfoort 2012).
- ^v New York American, Sunday, April 22, 1928
- ^{vi} New York American, Sunday, April 22, 1928
- ^{vii} Krantenartikel
- ^{viii} <https://blackcentraleurope.com/sources/1914-1945/louis-brody-on-black-germans-and-the-black-shame-1921/>
- ^{ix} Die Widerlegung des Beschuldigungsfeldzuges gegen die farbigen französischen Truppen im besetzten rheinischen Gebiet.
- ^x Stefanie Michels, *Schwarze deutsche Kolonialsoldaten: Mehrdeutige Repräsentationsräume und früher Kosmopolitismus in Afrika*, (Bielefeld 2009) 125.
- ^{xi} Marianne Bechhaus-Gerst, 'Wilhelm Elo Sambo – Patenkind des Kaisers und Blauer Funke', in: Marianne Bechhaus-Gerst en Anna-Kathrin Horstmann (red.), *Köln und der deutsche Kolonialismus: Eine Spurensuche* (Keulen 2013) 175-177, aldaar 177.
- ^{xii} Bechhaus-Gerst, 'Wilhelm Elo Sambo', 175.
- ^{xiii} Gorch Pieken en Cornelia Kruse, *Preussisches Liebesglück: eine deutsche Familie aus Afrika* (Berlin 2007).